

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการ Human Resource Development according To Buddhist Integration

อ.ดร.บุษกร วัฒนบุตร*
Dr. Busakorn Watthanabut

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นความพยายามทดลองเพื่อนำเสนอแนวคิดในการบูรณาการหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา มาประยุกต์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักของศาสตร์ทางตะวันตก ศาสนาเป็นหนึ่งในพลังที่มีอำนาจให้ความรู้สึกซึ่ง และมีอิทธิพลต่อชีวิตครอบครัว ชุมชน เศรษฐกิจ และการเมือง ความเชื่อและค่านิยมทางศาสนาเหนี่ยวนำการกระทำของมนุษย์ ศาสนาพุทธจึงเป็นลักษณะสำคัญของชีวิตและมิติทางสังคมก็เป็นส่วนสำคัญของศาสนาและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ พุทธธรรมมีจุดเน้นที่พัฒนามนุษย์เป็นพื้นฐาน หากมีการนำหลักพุทธศาสนามาบูรณาการหรือผสมผสานกับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ก็จะเป็นความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรมที่เป็นอยู่ อีกทั้งยังช่วยแก้ปัญหาเรื่องจริยธรรมในการทำงานซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ในปัจจุบันขององค์การภาครัฐในด้านการฉ้อราษฎร์บังหลวงของทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ว่าจะเป็นข้าราชการประจำหรือนักการเมืองก็ตาม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยใช้พุทธธรรมมาช่วยยกระดับจริยธรรมนั้นเป็นประโยชน์ที่สำคัญ พุทธธรรมมิใช่เป็นกฎธรรมชาติที่จะบอกมนุษย์เรื่องความดีความชั่วเท่านั้น พุทธธรรมยังเป็นเครื่องชี้แนะแนวทางในการดำรงชีวิตของมนุษย์ไปสู่ชีวิตที่ดีอีกด้วย ดังนั้นการประยุกต์พุทธธรรมทั้งในระดับโลก วัฒนธรรมและโลกุตระธรรมในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และในฐานะทรัพยากรขององค์การและประเทศชาติ ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่มีทั้งความเก่ง ความดี และความสุข

คำสำคัญ: การพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ ชาวพุทธ บูรณาการ

* อาจารย์ประจำหลักสูตรหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lecturer, Doctor of Philosophy : Buddhist Management and Public Administration Program.
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Corresponding author, e-mail : aiey2516@yahoo.com

Abstract

This article attempts to propose the concept of Buddhist integration which is the Threefold Learning (*Sikkhāttaya*)--comprising of morality (*Sīla*), concentration (*Samādhi*), and wisdom (*Paññā*)—for the western principle of human resource development application. Religion is one of the forces with power of deep knowledge and has influence on family life, the community, the economy, and politics. Religious belief and value bring about human actions. Buddhism, therefore, is an important characteristic of life while social dimension is an important part of religion and has influence on human way of life similar to other religions. *Dhamma* basically emphasizes human development. If Buddhist teachings are integrated with modern science and used as guidelines for human resource development, they could be in harmony with existing way of life, belief, and culture. They could also help ameliorating ethical problems in work which is a serious problem in governmental agencies especially corruptions by both government officials and politicians alike. Human resource development with *Dhamma* to uplift ethical levels is very important. *Dhamma*, a natural law, not only tells humans which is good and which is evil, but also provides a guideline to wellbeing. Therefore, *Dhamma* application both at the mundane (*Lokiya*) level and at the transcendental (*Lokuttara*) level in human resource development should be useful to a person as an individual and as the organizational and national resource as well. A person, hence, will be smart, good, and happy.

Keywords: development, human resource, Buddhist, integration

บทนำ

ท่ามกลางการแข่งขันที่เกิดขึ้นในโลกเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ นับวันการเปลี่ยนแปลงจะมีแต่รวดเร็วและรุนแรงมากขึ้น องค์กรจำเป็นต้องใช้ประโยชน์ในมิติที่หลากหลายจากทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ เพื่อให้องค์กรเติบโตและอยู่รอด ซึ่งทรัพยากรมนุษย์นับได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อองค์กรเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีส่วนช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นกำลังสำคัญที่มีส่วนช่วยให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้ตั้งไว้ ดังนั้นปัจจุบันการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นการสร้างทุนขององค์กร เพื่อก่อให้เกิดความได้เปรียบทางการแข่งขัน ซึ่งเป็นการสะสมสิ่งที่มีคุณค่าในการผลิต การสร้างรายได้ในสังคมจากสังคมอุตสาหกรรมไปสู่สังคมการใช้ความรู้ ด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีทักษะ ความรู้ และความสามารถในการบริหารให้เกิด

สินค้าบริการที่เหนือกว่าคู่แข่งอย่างยั่งยืนด้วยการสร้างความได้เปรียบผ่านทางทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถที่ยอดเยี่ยมในองค์กร ซึ่งถือได้ว่าเป็นทุนในการปฏิบัติการที่มีนัยสำคัญในเชิงธุรกิจ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาในทุก ๆ ด้านตั้งแต่องค์กรสังคมไปถึงการพัฒนาประเทศและวิธีการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ดีก็คือการให้ความรู้ การศึกษาแก่บุคคลในทุกรูปแบบโดยไม่จำกัดเฉพาะการศึกษาในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยเท่านั้นและอีกวิธีการหนึ่งที่หน่วยงานหรือองค์กรมักใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทักษะวิชาการด้านต่าง ๆ ให้กับบุคลากรในหน่วยงานหรือองค์กรให้การศึกษาในรูปแบบของการฝึกอบรมซึ่งมุ่งเน้นการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับความต้องการการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านองค์กร

ในมุมมองของตะวันตกจะมองทรัพยากรมนุษย์ในประเด็นที่เป็นความรู้ และทักษะเป็นส่วนใหญ่ ในทางกลับกันในสังคมไทยอันเป็นสังคมตะวันออกที่มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ภายใต้ร่มเงาของพุทธศาสนาที่เชื่อว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องถึงพร้อมไปด้วยองค์รวม 3 ด้านด้วยความสัมพันธ์กัน ได้แก่ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านความรู้ความคิดที่เรียกว่าปัญญา โดยด้านศาสนาและศีลธรรมคุณธรรมภายในชาติเพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างมีคุณธรรม ดังที่บุญทัน ดอกไธสง (2551) ได้กล่าวว่า “วิชาการพัฒนามนุษย์ตามหลักศาสตร์เชิงพุทธนั้นจะให้คำตอบที่เด่นชัด คือการมุ่งตรงไปยังฐานรากของมนุษย์หรือใจที่เป็นต้นน้ำของมนุษย์ สมองสงใจให้เป็นผู้รู้ดีปฏิบัติดี นั่นคือ ทำมนุษย์ให้มีวิชาและจรณะในเบื้องต้นหรือสร้างสมองอัจฉริยะให้แก่มนุษย์ในครอบครัวและองค์กร” พร้อมกันนั้น บุญทัน ดอกไธสง (2551) ยังกล่าวว่า “มนุษย์คือสินทรัพย์ต้องเข้าใจจริยทรัพย์ที่มีอยู่ในตัวเขา เมื่อลงทุนให้การศึกษาต้องศึกษาวิชามนุษย์ ความดีที่ยิ่งใหญ่ คือ Virture เป็นความซื่อสัตย์สุจริตที่มีสมองเลิศเป็นพุทธ คือรู้แจ้ง รู้จริง ปฏิบัติได้มีประโยชน์ต่อชาวโลกอย่างไม่มีโทษมนุษย์จะสร้างคุณค่าเพิ่มจึงจำเป็นจะต้องเข้าใจธรรมชาติของการเรียนรู้และการพัฒนา” ซึ่งสอดคล้องกับวิระวัฒน์ ปันนิตามัย (2548) ที่กล่าวว่า “การพัฒนาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับทุกผู้ทุกนาม โดยหลักการทางศาสนาเชื่อว่ามีมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่พัฒนาได้และเมื่อเข้าไปเป็นสมาชิกขององค์กร ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้บริหาร บุคลากรที่ต้องพัฒนาตน ทิมี และองค์กรไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ดี จะขึ้นอยู่กับภาระที่แต่ละบุคคลต้องรับผิดชอบในการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถของตนเป็นเบื้องต้น เพื่อที่จะสร้างทีมงาน และองค์กรให้เข้มแข็งและเจริญก้าวหน้าต่อไป ซึ่งการพัฒนามนุษย์ที่ดีนั้น นอกจากจะมุ่งให้เข้าถึงความสำเร็จ ความยิ่งใหญ่ ที่นับว่าเป็นภฏสมมุติแล้ว ที่สำคัญกว่านี้คือ การให้เข้าถึงความจริงและความดีของชีวิตที่เป็นภฏธรรมชาติ ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน มีอิสรภาพทางปัญญาที่หลุดพ้นจากสิ่งสมมติ โดยยึดหลักว่าการพัฒนาเป็นการพยายามปรับปรุงเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นและยังประโยชน์ให้แก่คนรุ่นปัจจุบันและอนาคตให้ดำรงชีวิต เข้าถึงโอกาสของการพัฒนาศักยภาพสูงสุดที่ตนมี (Living Life at the Fullest Potential) ซึ่งการพัฒนาไม่ควรใส่ใจในด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงคำนึงถึงความต้องการทางสังคม จิตใจ สิทธิมนุษยชนและความเสมอภาคในโอกาสร่วมด้วย”

การประยุกต์พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์รวม 3 ด้าน ได้แก่ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านความรู้ความคิดที่เรียกว่าปัญญา ในด้านพฤติกรรมอันเป็นการกระทำของ

คนที่ปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมที่มองเห็นและเป็นพฤติกรรมที่ไม่สามารถแสดงออกมาภายนอกได้ ซึ่งพฤติกรรมของการแสดงออก ทางพุทธศาสนาประกอบไปด้วย กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม โดยทรัพยากรมนุษย์ที่มีทุนด้านนี้ก็จะถือว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีทักษะ และมีศีลในการควบคุมพฤติกรรม ทักษะของบุคคล อันเป็น 1 ใน 3 ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมุมมองตะวันตก โดยการประยุกต์พุทธบูรณาการในการพัฒนาด้านทักษะ พฤติกรรมของทรัพยากรมนุษย์จะก่อให้เกิดการแสดงออก มีการเคารพกติกาสังคมและองค์กร มีระเบียบวินัย การมีทัศนคติที่เหมาะสมกับปทัสถานของสังคมและขององค์กรที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ ในด้านจิตใจอันเป็นการพัฒนาจิตใจ เป็นการสร้างความเข้าใจอันดีในการปฏิบัติงาน ก่อให้เกิดการมีสมาธิต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สำเร็จลุล่วงด้วยการสร้างความผูกพันของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร มีบรรยากาศการปฏิบัติงานแบบพี่แบบน้อง เกิดการร่วมมือร่วมใจ มีการประสานงานอย่างราบรื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกิดการทำงานเป็นทีม มีความเคารพผู้อาวุโส ซึ่งแตกต่างกับทางตะวันตกที่มองทรัพยากรมนุษย์เป็นเพียงปัจจัยการผลิต มีแต่ความสัมพันธ์กันแบบเป็นทางการ และสุดท้ายประเด็นด้านความรู้ความคิดที่เรียกว่าปัญญา อันเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดปัญญา มีความสามารถในการคิดแยกแยะ คิดเชื่อมโยงแบบมีเหตุมีผล ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ สามารถมองเห็นความเป็นจริงด้วยความเป็นจริง ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในงานที่ตนทำเป็นอย่างดี ส่งผลให้มีพฤติกรรมที่ดี ผลงานที่มีประสิทธิภาพ สามารถวางแผนการทำงานและมีพฤติกรรมที่ดี จากที่กล่าวมาข้างต้น การประยุกต์พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จะก่อให้เกิดทรัพยากรมนุษย์ที่เปี่ยมไปด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และมีความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมและองค์กรที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่ดี ก่อให้เกิดการเป็นองค์กรคุณภาพ และการพัฒนาสังคมแบบยั่งยืน

จากความสำคัญของการเสริมสร้างแนวทางต้นแบบของทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพโดยใช้พุทธบูรณาการซึ่งเป็นการประยุกต์พระพุทธานุภาพมาประกอบกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อสร้างเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และเป็นแนวทางให้นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมไทยสามารถใช้เป็นต้นแบบ (Model) ในการผลิตทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับความต้องการขององค์กรเพื่อเป็นตัวแบบในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เปี่ยมล้นไปด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธานุภาพ เป็นการนำสิ่งที่มีความดีที่พระพุทธานุภาพได้สละเวลาทั้งชีวิต เพชฌิมความทุกข์ทรมานต่าง ๆ เพื่อพิสูจน์ให้ชาวโลกได้เห็นว่าวิธีที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์ มีความสุขทั้งกายและใจ อันจะนำไปสู่การสร้างเป็นนโยบายพัฒนาประเทศให้เกิดความมั่นคงอย่างยั่งยืน โดยเน้นการศึกษาไปยังหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์วิถีพุทธ เพื่อก่อให้เกิดตัวแบบทุนมนุษย์วิถีพุทธ เพื่อไปสร้างวัฒนธรรมองค์กร สังคมไทยให้มีประสิทธิผลสูง เกิดความมั่นคง เนื่องจากมีการพัฒนาออกไปจากตนเอง ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ โลก ร่วมสร้างศรัทธาที่มีแนวทางที่ดี จะทำให้ทุกคนเป็นสัตตบุรุษสามารถเผชิญสิ่งต่าง ๆ รอบด้านได้ด้วยใจที่เป็นสุข เปี่ยมไปด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักพระพุทธานุภาพ รวมทั้งการพัฒนาจิตใจของตนเองและการก่อให้เกิดสังคมที่เป็นรูปธรรมของสังคมที่มีลักษณะของสังคมแบบ Share & Care ซึ่งจะมีการพิจารณาตามหัวข้อดังต่อไปนี้

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาเป็นความพยายามในการผสมผสานเอาหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับวิชาสมัยใหม่ก่อให้เกิดการบูรณาการหรือผสมผสานด้วยการพยายามในการที่จะใช้หลักไตรสิกขาหรือ ศีลสมาธิ และปัญญา อันเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จนหล่อหลอมให้เกิดเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการอันเนื่องมาจากพุทธธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่มีความเป็นนามธรรมสูงกว่าความรู้สมัยใหม่ ๆ ครอบคลุมวิทยาศาสตร์ทั้งธรรมชาติ และสังคม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2551)

พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางจิต ทางจิต และทางปัญญา ที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตน เป็นความสัมพันธ์กับมนุษย์และวัตถุ ซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจา ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นผู้กระทำ หรือผู้สร้างให้เกิดมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ให้เกิดการพัฒนามนุษย์เป็นมนุษย์ และมนุษย์ก็ยังเป็นผู้ที่ถ่ายทอดคุณสมบัติที่ตนทำให้มีขึ้นไปสู่ภายนอก ซึ่งเป็นการพัฒนาในแง่ของทรัพยากรมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของมนุษย์ด้วยการพัฒนา ดังนั้นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อมนุษย์ในแง่บทบาทที่ควรพิจารณาต่อไป

หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาในชีวิตร เมาในความมั่งมี เมาในสิ่งนั้นในสิ่งนี้ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถาวรแต่ประการใดเลย นอกจากธรรมะที่เป็นยารักษาในให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมีชีวิตเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นกฎธรรมดาของโลก แต่ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตที่ดีแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง เราจึงจะต้องดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม โดยอาศัยทั้งการมีศีล สมาธิ และสติปัญญาอันได้แก่ ข้อปฏิบัติหรือวิธีการเพื่อแก้ปัญหา เป็นขั้นตอนมือทำการแก้ปัญหาไปตามขั้นตอน เป็นวิธีการอย่างละเอียดเพื่อแก้ปัญหา เช่น กำหนดดวงวิธีการวางแผนงาน และรายการที่จะต้องทำให้ละเอียด จัดเป็นขั้นกำหนดวิธีการและรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญหา ซึ่งเป็นแนวทางหรือข้อปฏิบัติที่ให้เป็นจริยธรรมสายกลางที่สร้างปฏิกิริยาให้เป็นอริยชนเป็นคุณธรรมส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประกอบด้วยองค์ธรรม 8 ประการ หรือมรรคมีองค์ 8 คือ

1. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ การมีความเห็นถูกต้องตามหลักธรรม แยกอธิบายเป็น 2 ระดับ

1. ระดับโลกียะ ได้แก่ การมีความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม คือเห็นว่าบุญบาปมีจริง ผลแห่งทานที่ให้แล้วมีจริง มารดาบิดามีบุญคุณจริง หรือการมีความเชื่อว่าทำดีแล้วได้ดี ทำชั่วแล้วได้ชั่ว เป็นต้น ความเห็นชอบในระดับนี้เป็นการเตรียมความพร้อมที่จะทำให้นุคคลประพฤติปฏิบัติดีพัฒนาตนเข้าสู่การฝึกอบรมช่วงแรกตามหลักศีลธรรม และ

2. ระดับโลกุตตระ ได้แก่การมีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง คือมีความเห็นตรงตามสภาวะหรือตามเหตุปัจจัย หรือปัญญาอันเห็นชอบในอริยสัจ 4 คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นไตรลักษณ์ คือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ของสังขารที่ปรุงแต่งค้ำกันเข้าเป็นรูปร่างจากส่วนย่อยต่าง ๆ

ความเป็นอนัตตาของสภาวะธรรม รู้ว่าอะไรเป็นอกุศลและอกุศลมูล อะไรเป็นกุศลและกุศลมูล หรือเห็น ปฏิจจสมุปบาท คือเห็นว่าสภาวะธรรมทั้งปวงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น สรรพสิ่งเป็นเหตุเป็นผลกันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เมื่อมีสิ่งนี้เป็นเหตุ จึงมีสิ่งนี้เป็นผลตามมา เป็นต้น

2. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ หมายถึงความคิดถึงนึกตรึกตรองที่ถูกต้องเป็นกุศลที่ประกอบด้วยมโนสุจริต เป็นไปใน ๓ เรื่อง คือ

1. ความคิดนึกตรึกตรองที่ปลอดจากกาม หรือความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดใจเพลินใจในการปรนเปรอสนองความอยากของตน

2. ความคิดนึกตรึกตรองที่ปลอดจากพยาบาทหรือความคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองผู้อื่น ลัทธิอื่นในแง่ร้าย

3. ความคิดนึกตรึกตรองที่ปลอดจากการเบียดเบียนหรือความคิดที่ประกอบด้วยกรุณา ไม่คิดมุ่งร้ายทำลายผู้อื่น

3. สัมมาวาจา วาจาชอบ หมายถึงการใช้วาจาหรือคำพูดติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกับผู้อื่นอย่างถูกต้องตามหลักจัสสุจริต 4 คือ

1. ละเว้นขาดจากการกล่าวเท็จ คือไม่ยอมพูดปดเพราะเหตุตนเอง ผู้อื่นหรือเพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ เป็นคนพูดคำสัตย์ ยึดมั่นในคำสัตย์ เป็นที่ไว้วางใจได้ ควรแก่การเชื่อถือ ไม่เป็นคนลวงโลก

2. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ เป็นคนช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัครสมานกัน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี

3. ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือพูดแต่คำนิมนวล สุภาพ อ่อนหวาน ไพเราะเสนาะหู มีไมตรี และเป็นคำอันเป็นที่พอใจของคนส่วนมาก

4. ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือพูดถูกกาล พูดตามความเป็นจริง พูดคำที่มีประโยชน์ พูดถูกธรรม ถูกวินัย ถูกกฎกติกามารยาทของสังคม พรั่งพร้อมไปด้วยเหตุผล พอเหมาะพอควรและมีความหมาย เรียกว่ามีคำพูดประดุจขุมทรัพย์

4. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ หมายถึงการมีพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายอย่างถูกต้องตามหลักกายสุจริต 3 คือ

1. ละเว้นขาดจากการฆ่า การเบียดเบียนทำลายล้างผู้อื่น ลัทธิอื่น คือเป็นคนที่ไม่ปราศจากการมีอาวุธไว้ครอบครอง มีความรู้สึกผิดชอบ เต็มไปด้วยความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น โดยมีความปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลต่อมวลมนุษยและสรรพสัตว์

2. ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือเป็นคนที่ไม่แย่งชิงทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมย ไม่ถือเอาทรัพย์สินที่อยู่ในบ้านหรือในป่า (สิ่งของสาธารณะ) มาเป็นสมบัติของตน

3. ละเว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม คือไม่เป็นคนประพฤติก่วเลวละเมิดประเวณีทางเพศ ไม่สำส่อนทางเพศ ไม่เป็นชู้กับสามีภรรยาผู้อื่น เป็นต้น

5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการเว้นขาดจากมิจฉาชีพคือวิธีเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด เช่น การทำการหลอกลวง การใช้เล่ห์เหลี่ยม การมีกลโกง การชู้ดริต การฉ้อฉล การค้ากำไรเกินควร

หรือเว้นขาดจากมิจฉาณนิชชา การค้าขายที่ไม่ชอบธรรมก่อให้เกิดโทษ 5 อย่าง คือ การค้าขายอาวุธ เครื่องประหาร การค้าขายมนุษย์ การค้าขายสัตว์สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร การค้าขายสิ่งเสพติดมีนเมาให้โทษ และการค้าขายยาพิษหรือเว้นขาดการมีอาชีพที่เบียดเบียนทำลายชีวิตผู้อื่น โดยประกอบแต่สัมมาชีพที่ตรงกันข้ามกับมิจฉาณนิชชา

6. สัมมาวายามะ พยายามชอบ หรือเพียรชอบ หมายถึงการมีความเพียรพยายามที่ถูกต้อง โดยเร่งระดมเพียรละความชั่ว สร้างและรักษาแต่ความดีตามหลักการสร้างความเพียรชอบ 4 คือ

1. เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นในจิตใจตน
2. เพียรละกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป
3. เพียรทำกุศลธรรมหรือบำเพ็ญคุณความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น
4. เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไป

7. สัมมาสติชอบ ระลึกชอบ หมายถึงการมีสติระลึกภูมิก่อนทำ พูด คิดหรือขณะทำ พูด คิดอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้พลังเผละประมาทจนเป็นเหตุให้ทำชั่ว พูดชั่ว คิดชั่วอันเป็นอกุศลกรรม กล่าวในชั้นสูงได้แก่การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงคือตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมันเอง ซึ่งเรียกว่า การเจริญสติปัฏฐาน 4 คือตั้งสติกำหนดพิจารณาหรือเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานให้รู้เห็นตามเป็นจริงในเรื่องใกล้ตัวหรือภายในตัวของคนเราที่สำคัญ 4 เรื่อง คือกาย เวทนา จิต และสภาวะธรรมว่าเป็นแต่เพียงกาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาที่จะเข้าไปกำหนดยึดมั่นถือมั่น ซึ่งมีวิธีปฏิบัติหลายอย่างหลายขั้นตอน เช่น การกำหนดลมหายใจเข้า - ออก การกำหนดรู้ทันอิริยาบถ การมีสติรู้ชัดจิตของตน เป็นต้น

8. สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ หมายถึงการมุ่งมั่นบำเพ็ญทำจิตให้มีภาวะแน่วแน่มั่นอยู่ในอารมณ์ที่แสดงออกมาในทางกุศลโดยส่วนเดียวและสามารถข่มระงับนิวรณ์กิเลสไว้ได้ พร้อมทั้งจิตมั่นคงแน่วแน่นในการประพฤติปฏิบัติธรรม ด้วยหลักการฝึกจิตให้เป็นสมาธิที่จัดลำดับเป็นขั้น ๆ ตั้งแต่ขั้นหยาบไปจนถึงขั้นละเอียด ซึ่งมี 4 ขั้น เรียกว่า รูปฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน เป็นต้น

ที่กล่าวมาข้างต้นอริยมรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา อันได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญานั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นแนวทางเพื่อให้ทรัพยากรมนุษย์ปฏิบัติตามเส้นทางที่เคยมีท่านผู้เดินทางถูกต้องเคยเดินกันมาในกาลก่อนแล้ว พระองค์ทรงค้นพบแล้วทรงเปิดเผยแก่มวลมนุษย์ และทรงทำหน้าที่แนะนำบอกทางนี้แก่เวไนยชน ดังนั้น มรรคมีองค์ 8 นี้จึงเป็นวิธีปฏิบัติของทรัพยากรมนุษย์ที่จะทำให้เกิดผลตามกระบวนการหลักที่ประมวลความประพฤติปฏิบัติชอบหรือระบบจริยธรรมของมวลมนุษย์ อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทยอันเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา

กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา

จุดเริ่มต้นของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาที่จะเป็นการนำหลักพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้หรือบูรณาการกับหลักการของศาสตร์สมัยใหม่สามารถอธิบายการปฏิบัติตนตามไตรสิกขา หรืออริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นได้แก่

1) กรณีเริ่มมีความรู้ความเข้าใจและความคิด (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ = อธิปัญญาสิกขา) จะต้องมีความเข้าใจหรือความเชื่อที่ถูกต้องตรงแนวทาง เป็นพื้นฐานความเชื่อ ความเข้าใจที่ถูกต้อง แล้วขยายไปที่การควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ อธิศีลสิกขา) ให้อยู่ในสภาพที่พร้อมและเอื้อต่อการพัฒนาที่สูงขึ้น จากนั้นจึงฝึกฝนอบรมจิตใจ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ อธิจิตตสิกขา) ซึ่งเป็นขั้นภายในละเอียดกว่าให้ได้ผลต่อไป โดยในระหว่างที่อบรมตามขั้นตอนต่าง ๆ นี้ องค์ประกอบแต่ละอย่างจะค่อยพัฒนาตัวมันเอง และเสริมหรือเกื้อหนุนขั้นตอนนั้น ๆ ให้เพิ่มพูนและชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น องค์ประกอบทางปัญญา ในขณะที่ ผู้ปฏิบัติ ฝึกฝนอบรมขั้นศีลหรือขั้นจิต ตัวปัญญาความรู้ความเข้าใจ ซึ่งเป็นทั้งพื้นฐานเดิมนั้นจะค่อย ๆ พัฒนาขึ้น ชัดเจนขึ้น เกื้อหนุนให้องค์ประกอบด้านศีลและด้านจิตถูกต้องสมบูรณ์ขึ้น อาศัยศีลและจิตที่สมบูรณ์ ปัญญาจึงจะพัฒนาถึงขั้นรู้แจ้งเห็นจริง ทำให้หลุดพ้นจากอสังขารกิเลสทั้งปวง ซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดกระบวนการฝึกฝนอบรม

2) กรณีเริ่มที่ควบคุมพฤติกรรม (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ = อธิศีลสิกขา) วิธีนี้เน้นไปที่การฝึกฝนอบรมความประพฤติทางกาย วาจาอย่างจริงจัง อาศัยความรู้ ความเข้าใจพอเป็นพื้นฐานเท่านั้น เมื่อศีลถูกต้องสมบูรณ์แล้วก็ก้าวเข้าไปสู่การฝึกฝนอบรมจิตใจอันเป็นขั้นประณีตยิ่งขึ้น จนถึงระดับสุดท้าย คือ ทำให้ปัญญาแก่กล้าจนสามารถพ้นจากตัณหาอุปาทาน ระบบนี้นิยมทำกันทั่วไป จนเรียกติดปากชาวพุทธทั้งหลายว่า (เสถียรพงษ์วรรณปก, 2553) “ศีล - สมาธิ - ปัญญา” อาจเป็นเพราะว่าการควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา เห็นได้ง่าย และทำได้ง่ายกว่าการที่จะเริ่มต้นพัฒนาจิตหรือปัญญาได้ จึงเป็นที่นิยมแพร่หลาย

3) กรณีเริ่มฝึกฝนที่จิต (สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ = อธิจิตตสิกขา) อาศัยความรู้ความเข้าใจพอเป็นพื้นฐานแล้วเริ่มฝึกอบรมจิตอย่างเข้มงวด ในระหว่างนั้นองค์ประกอบแต่ละอย่างจะค่อยเกิดขึ้นและเสริมเติมเต็มให้เกื้อหนุน จิตเป็นสมาธิแน่วแน่ใสสะอาดแล้ว พฤติกรรมหรือศีลก็จะเกิดขึ้นมาเอง เมื่อศีลสมาธิพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ปัญญาความรู้ความเข้าใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานเดิมอยู่แล้วจะค่อย ๆ พัฒนาแก่กล้าชัดเจนขึ้น เกื้อหนุนให้องค์ประกอบทางด้านศีลและสมาธิถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อาศัยศีลและจิตที่สมบูรณ์นั่นเอง ปัญญาที่สามารถรู้แจ้งเห็นจริงทำอสังขารให้หมดไปได้ในที่สุด

ทั้ง 3 กรณีเป็นการฝึกฝนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิตให้สมกับที่พระพุทธศาสนามีหลักว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ทางพระเรียกว่าเป็นทัมมะ คือเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ข้อนี้ถือว่าเป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมาก็เพราะถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก หลักนี้เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้จริยธรรมมีความหมายเท่ากับการศึกษาหรือสิกขาและเพราะเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ จริยธรรมจึงเป็นระบบที่มีความประสานกลมกลืน เช่นทำให้จริยธรรมกับการปฏิบัติงานที่มีความสุข เป็นสภาพที่พัฒนาไปด้วยกันได้หรือเป็นจริยธรรมแห่งความสุขของทรัพยากรมนุษย์ หลักการนี้ถือว่า ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่การฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาแล้วมนุษย์ไม่ประเสริฐ และมนุษย์นั้นเมื่อพัฒนาแล้วสามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง อันนี้เป็นข้อยืนยันของพระพุทธศาสนาว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้จนประเสริฐสุดเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้

จริงรวมทั้งความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วอย่างหนึ่ง คือการทำให้ความแตกต่าง กลายเป็นความประสานเสริมเติมเต็มกลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ เมื่อมนุษย์ยังไม่พัฒนา ทำให้เกิดความแตกต่างเป็นขัดแย้ง หรือเกิดความสับสนแล้วความแตกต่างก็กลายเป็นความขัดแย้ง ศักยภาพของการพัฒนาคือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม การพัฒนามนุษย์อย่างนี้จะต้องมาประยุกต์เข้ากับการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมด

กระบวนการคิดเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา

วิธีคิดตามแบบพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งเป็นการทำในใจอย่างแยบยล หรือการคิดอย่างมีวิธีการเป็นวิธีการทำให้รู้จักคิดคิดเป็นมีขอบข่ายของการคิดคือต่อเนื่องเป็นลำดับมีขั้นตอนคิดตามเหตุคิดตามผลสืบสาวหาเหตุปัจจัยคิดให้เกิดผลที่เป็นประโยชน์คิดถึงถึงเป้าหมายซึ่งวิธีการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นการพัฒนาระบบความคิดของทรัพยากรมนุษย์มีดังนี้ (สุนนอมร วิวัฒน์, 2530 และพระพรหมคุณาภรณ์, 2549)

(1) วิธีคิดแบบสืบสาวสาเหตุปัจจัยคือพิจารณาจากผลแล้วสืบสาวราวเรื่องไปยังเหตุเป็นพื้นฐานของการคิดมี 2 แนวปฏิบัติคือคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ว่าเมื่อมีสิ่งนั้นสิ่งนี้จึงมีหรือตั้งคำถามว่าสิ่งนี้มีเพราะเหตุใด

(2) วิธีคิดแบบแยกส่วนประกอบหรือกระจายเนื้อหาพิจารณาว่าส่วนต่าง ๆ ประกอบด้วยสิ่งใดหรือคิดวิเคราะห์

(3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์คือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันว่าทุกอย่างย่อมเกิดขึ้นไม่เที่ยงแท้เป็นทุกข์และดับไปมี 2 ขั้นตอนคือขั้นวางใจให้สอดคล้องกับสิ่งที่เกิดตามเหตุปัจจัยต่อไปคือคิดแก้ไขตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ

(4) วิธีคิดอย่างอริยสัจเป็นการคิดแก้ปัญหาด้วยการไม่คิดออกนอกจากประเด็นปัญหาการรับรู้ปัญหาหาสาเหตุแนวทางในการแก้ปัญหาและลงมือแก้ปัญหา

(5) วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ์เป็นการคิดตามหลักการและจุดมุ่งหมายว่าหลักการแบบนี้ควรจะสนองจุดมุ่งหมายใดหรือควรมีจุดมุ่งหมายอย่างไร

(6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออกเป็นการพิจารณาถึงข้อดีและข้อเสียของสิ่งต่าง ๆ ว่าเมื่อแก้ปัญหาแล้วจะเกิดผลดีขึ้นอย่างไร

(7) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียมเป็นการพิจารณาว่าคุณค่าแท้คุณค่าเทียมคืออะไร

(8) วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรมคือคิดดีคิดในทางถูกต้องเพื่อให้เกิดประโยชน์

(9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบันไม่เพ้อฝันในอนาคตหรือคิดอาวรณ์ในสิ่งที่ผ่านมา

(10) วิธีคิดแบบวิภาษาคิดแยกแยะความจริงส่วนประกอบลำดับขั้นเหตุและผล

สรุปได้ว่าวิธีการคิดแบบหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” เป็นการพัฒนาความรู้ความคิดตั้งแต่วิธีคิดพื้นฐานจนถึงวิธีคิดที่ลึกซึ้งทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเองสังคมความดีงามความถูกต้องเป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญาความคิดที่ดีเป็นพื้นฐานสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัตินำมาซึ่งความสุขทางกายและใจหรือมีความหมายง่าย ๆ ว่า คิดเป็น รู้จักคิดหรือมองง่าย ๆ ว่าการมีปัญญา ความสามารถ

แก้ไขปัญหาก็ได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2551) โดยสรุปไว้เป็น 4 ลักษณะ

- 1) คิดถูกวิธี (Right Method)
- 2) คิดมีระบบ (Systematic Thinking)
- 3) คิดมีเหตุผล (Rationality)
- 4) คิดเป็นกุศล (Generosity)

ซึ่งในองค์การนั้นถ้าทรัพยากรมนุษย์เป็นบุคลากรที่คิดเป็น มีปัญญา ซึ่งมากกว่ามีการศึกษา หรือมีปัญญาเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นบุคคลระดับบริหาร หรือคนงานทั่วไปย่อมจะทำให้องค์กรมีประสิทธิภาพ ซึ่งเมื่อทรัพยากรมนุษย์มีพฤติกรรมที่ดี อันเกิดจากการขัดเกลาชำระสิ่งเศร้าหมองซึ่งกีดขวางการทำดีละเว้นความชั่วและกระทำจิตใจให้มีคุณธรรม ประกอบด้วยความรัก ความเมตตา เอื้อเฟื้อต่อกัน ไม่เห็นแก่ตัว กระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ใฝ่ใจให้ทาน มีความประพฤติดี ทางกาย วาจา ราคาศีล อบรมจิตใจของตนให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรม เกิดศัลยกรรม (ประภาศรี สีหอำไพ, 2550) คือ คติพุทธจริยธรรมของมวลพุทธศาสนิกชน ศีล คือ ความประพฤติที่เป็นปกติเป็นลักษณะนิสัยที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม ศีลและจริยธรรมมีความหมายอย่างเดียวกัน จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติ ศีลธรรมและกฎ ศีลธรรมตามหลักไตรสิกขา การปฏิบัติธรรมเพื่อการพ้นทุกข์เริ่มต้นจากการประพฤติปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงจะจำกัดอวิชชาได้สิ้นเชิง ศีลจึงเป็นพื้นฐานของการศึกษาควบคุมผู้ประพฤติให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ศีลห้าหรือเบญจศีลมีเบญจกัลยาณธรรมเป็นคุณธรรม 5 ประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ซึ่งผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ และเบญจธรรม คุณธรรม 5 ประการ ได้แก่ 1) เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญและความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ 2) สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต 3) กามสังวร ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส 4) สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง และ 5) สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้จักตัวเองว่าสิ่งใดควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาทส่วนเบญจศีล คือ ความประพฤติทางกายวาจา ควบคุมให้ตั้งอยู่ในความดีงามเรียบร้อย เป็นการรักษามารยาทตามระเบียบวินัยที่สะอาดปราศจากโทษ โดยละเว้นจากข้อห้าม ศีลสำหรับทุกคน คือ ศีล 5

จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปหลักไตรสิกขาได้โดยสรุปว่า ไตรสิกขาเป็นหลักการศึกษา 3 ประการหรือข้อควรศึกษา 3 อย่างเพื่อฝึกอบรมกายวาจาใจให้เรียบร้อยและเจริญปัญญาให้ดังมาเป็นหลักธรรมเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ประกอบด้วยศีลสมาธิและปัญญาเน้นการฝึกอบรมจากส่วนที่ง่ายไปหาส่วนที่ยากเช่นในวัยเด็กก็ให้ฝึกปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของครอบครัวสังคมได้แก่ส่วนที่ควรปฏิบัติ และส่วนที่ควรเว้นจนติดเป็นนิสัยให้ฝึกปฏิบัติอย่างเต็มใจตั้งใจและคอยติดตามผลอยู่เสมอจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างถาวรและยั่งยืน (สุนน อมรวิวัฒน์, 2547) ซึ่งแนวทางการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาคือ มรรค 8 รายละเอียดของไตรสิกขามีดังนี้

(1) ศีลหมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามหรือความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะโดยศีลมี 4 ด้านได้แก่ด้านอินทริยสังวรคือการรู้จักใช้ร่างกายอย่างพอดีด้านการเสพบริโภคกินอยู่อย่างพอดีมีอาชีวะสุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่นปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชนสรุปแล้ว

ความหมายของศีลก็คือการประพฤติดีเกื้อกูลแก่ตนเองและสิ่งแวดลอมมรรค 8 ที่จัดอยู่ในศีลได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมัณตะ สัมมาอาชีวะ

(2) สมามีหมายถึงการทำให้ใจสงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่านเป็นสภาพของจิตที่ประกอบด้วย คุณธรรมความดีเช่นความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีประสิทธิภาพของจิตเช่นความเข้มแข็งหนักแน่นเพียรพยายามและเรื่องความสุขของจิตการไม่เครียดรำเริงเบิกบานมองโลกในแง่ดีจิตมีส่วนสนับสนุนให้ปัญญา เจริญงอกงามได้จิตที่เข้มแข็งมีความเพียรพยายามไม่ท้อถอยจะทำให้จดจ่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่าง เต็มที่เรื่องที่คิดหรือพิจารณานั้นยากหรือละเอียดลึกซึ้งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่เป็นฐานที่จะให้ปัญญา ทำงานและพัฒนาอย่างได้ผลมรรค 8 ที่จัดอยู่ในสมามีได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ

(3) ปัญญาหมายถึงความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผลดีชั่วคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ไตร่ตรองวิเคราะห์สืบสาวหาเหตุปัจจัยและรู้ที่จะจัดแจงจัดการในทุกสิ่งที่เกิดขึ้นตามที่เป็นจริง ปัญญาจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้บุคคลปรับแก้พฤติกรรมและสภาพจิตได้มรรค 8 ที่จัดอยู่ในปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิ และ สัมมาสังกัปปะ แนวปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานั้นเป็นกระบวนการที่เป็นบูรณาการและ เป็นปัจจัยต่อเนื่องต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้านไตรสิกขาจึงเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคล ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับสังคัม (ศีล) ความสัมพันธ์ภายในตนเอง (จิต) และความคิดที่ สนับสนุนกายและจิต (ปัญญา) ทั้งสามด้านสำคัญต่อความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์การพัฒนานี้ไม่ควรนำไป เปรียบเทียบกับใครให้พิจารณาความก้าวหน้าโดยการเทียบกับตนเองการที่จะมีพฤติกรรมที่ดีสภาพจิต ที่ดีงามต้องอาศัยพื้นฐานการมีความรู้ความคิดที่ถูกต้องเพื่อส่งเสริมให้เกิดความกระจำเริญแก่ตนเองไม่ หลงมัวเมาแนวทางในการปฏิบัติหรือข้อควรปฏิบัติที่พุทธธรรมกำหนดให้สอดคล้องกับไตรสิกขา คือมรรค 8

ดังนั้นมรรคอรียสังจึงเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้บรรลุถึงความหมดทุกข์เป็นส่วนหนึ่งของ หลักธรรมอรียสัง 4 ที่หมายถึงความจริงอย่างประเสริฐอรียสังประกอบด้วยแก่นธรรมที่แสดงให้เห็น ความเป็นจริงของชีวิตโดยสมบูรณ์ (วคิน อินทสระ, 2528) ประกอบด้วย 1) ทุกข์อรียสังเป็นสังขธรรมที่ เกี่ยวข้องทุกข์ที่หมายถึงสภาพที่ทนได้ยากอาจเป็นทุกข์ประจำได้แก่ความเกิด ความแก่ ความตายหรืออาจ เป็นทุกข์จรได้แก่ความโศก ความเจ็บป่วย ความคับแค้น ความไม่สมปรารถนา 2) สมุทัยอรียสังคือสาเหตุที่ ทำให้เกิดทุกข์เกิดจากความอยากต่อสิ่งยั่วชวนได้แก่รูป รส กลิ่น เสียง ยากใน ความมีอยู่ ความถาวรตลอด ไปของตน 3) นิโรธอรียสังเป็นหลักการที่จะดับสาเหตุแห่งทุกข์ที่มีอยู่ตามเหตุปัจจัยธรรมชาติและ 4) มรรคอรียสังเป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์เน้นการปฏิบัติตามทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา (มัชฌิมา-กลาง ปฏิปทา-ข้อปฏิบัติ) มี 8 องค์ประกอบวิธีปฏิบัติในมรรคควรเป็นแบบบูรณาการกันไป ทั้งหมดให้เหมาะกับสถานะและสภาพสังคมด้วยความตั้งใจตั้งใจด้วยตนเองเสนอธรรมะที่สอดคล้องกับ มรรค 8 สำหรับวัยรุ่นในการสร้างความสุขกายสุขใจไม่เบียดเบียนใครได้แก่การรู้จักกินดื่มหรือบริโภค ปัจจัยสี่อย่างเหมาะสมเพื่อให้มีสุขภาพสมบูรณ์ (อาโรคยะ) มีพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนตัวเองและสังคม (ศีล) ทำตามอย่างผู้รู้ (สุตะ) มีความรู้ด้วยการอ่านฟัง (พุทธาณุมติ) ประพฤติถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมศีลธรรม (ธรรมานุวัติ) ความกระฉับกระเฉงเพียรไม่ท้อถอย (อลินตา) ซึ่งสอดคล้อง กับคุณธรรมที่ทำให้ระลึกถึงกันผลของการปฏิบัติตามมรรค 8 นี้ทำให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบันเป็น ประโยชน์สุขสามัญระดับพื้นฐานเห็นในชาตินี้ที่คนทั่วไปปรารถนาเช่นทรัพย์ยศเกียรติไมตรีเกิดจากความ

เป็นปกติของการดำเนินชีวิตการประกอบอาชีพการบริโภคทางการศึกษาเล่าเรียนการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นประโยชน์ที่เกิดขึ้นในอนาคตเป็นประโยชน์ระดับสูงขึ้นไปเกิดจากการถึงพร้อมด้วยศีลการบริจาคและปัญญาประโยชน์สูงสุดเป็นประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิตได้แก่ ภาวะดับทุกข์ทั้งสิ้นหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงเป็นผลจากการปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่สูงขึ้นจึงกล่าวได้ว่ามรรคคือแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมทางกายวาจาใจ และความรู้ความคิดโดยการปฏิบัติในแต่ละองค์ประกอบสอดคล้องกันและมีสถานะสมดุลซึ่งใน 8 องค์ประกอบนี้สามารถกระจายออกไปเป็นพฤติกรรมที่มีระบบรูปแบบขั้นตอนที่สามารถประยุกต์ให้สอดคล้องกับบุคคลวัตถุประสงค์สถานการณ์เงื่อนไขและความพร้อมในการปฏิบัติ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการเป็นการนำเสนอและมีวัตถุประสงค์เพียงการทดลองการนำเสนอบทความด้วยการใช้หลักพระพุทธศาสนา คือหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญาและศาสตร์ทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสังคมตะวันตก ซึ่งได้แก่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ ทักษะ และความสามารถมาเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรซึ่งควรมีการตรวจสอบและพัฒนาจริยธรรมคุณธรรมของตนเองอยู่ตลอดเวลา โดยมีการบันทึกกิจกรรมที่ได้กระทำแต่ละวันทำให้ได้ข้อมูล เพื่อใช้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม พัฒนาให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งการบันทึกข้อมูลการปฏิบัติหรือกิจกรรมที่ได้กระทำ เสมือนการปฏิบัติธรรมโดยวิธีนั่งสมาธิ เนื่องจากในขณะที่จิตกำลังทบทวนสิ่งที่ได้กระทำ เสมือนเป็นการพิจารณาตัวเอง พิจารณาการกระทำดีและไม่ดี ในขณะที่จิตพิจารณาที่จะเกิดสมาธิ และเมื่อได้พิจารณาตนเองแล้ว ก็สามารถเข้าใจตนเองและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่ ซึ่งเป็นเสมือนเกิดปัญญาในการนำพาชีวิตผ่านพ้นทุกข์ได้ โดยจะก่อให้เกิดเป็นการมีคุณสมบัติของทรัพยากรมนุษย์ที่ดี มีการยึดและปฏิบัติตามหลักศาสนา และการเป็นคนดี คนเก่งในสังคมไทย

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการ จะทำให้บุคลากรในองค์กรมีการมีระบบความสัมพันธ์ แบบการทำงานเป็นทีม ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อมุ่งสู่การเป็นองค์กรวิถีพุทธ การแก่งแย่งเบียดเบียน ทำร้าย ทำลาย ชิงดีชิงเด่น กลั่นแกล้งกันเพื่อตำแหน่งอำนาจและเงินจะลดลงหรือหมดไปเนื่องจากเมื่อบุคคลมีความเชื่อความเข้าใจที่ถูกต้องตรงตามสังขธรรม (สัมมาทิฐิ) จะมีความคิดที่จะลดความโลภ ความโกรธซึ่ง ความแค้นลง (สัมมาสังกัปปะ) ความเมตตากรุณา มุทิตาจิตจะมีตามมา เขาจะมุ่งช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อที่จะยกระดับจิตใจของตนให้สูงขึ้นแทนการมุ่งร้ายผู้อื่นที่ทำให้ระดับจิตใจของตนต่ำลง การยกระดับจิตใจของตนคือเป้าหมายแทนที่การแสวงหาเงินมาเพื่อบริโภคหรืออำนาจ การติดต่อสื่อสารเจรจากันของบุคลากรจะเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ (สัมมาวาจา) มีพฤติกรรมการทำงานของผู้มีศีล (สัมมากัมมันตะ) และแน่นอนว่าทั้งปัจเจกบุคคลและองค์การจะมีการทำมาหาเลี้ยงชีพ การประกอบธุรกิจที่มีจริยธรรมรับผิดชอบต่อผู้บริโภคและสังคม (สัมมาอาชีวะ) และเมื่อองค์การมีแผนปฏิบัติการและนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจริงจัง มีการประเมินผลเป็นระยะติดตามความก้าวหน้า ขจัดอุปสรรคที่เกิดขึ้น มีกิจกรรมที่ปลูกฝังคุณลักษณะอย่างสม่ำเสมอ

จากการเห็นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการ องค์กรจึงนำแนวความคิดดังกล่าวไปปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรม เช่น โรงเรียนรุ่งอรุณ มีการจัดกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ใน

การช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากน้ำท่วมหรือสึนามิ ย่อมช่วยต่อยกย้าให้บุคลากรมีสัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิอย่างต่อเนื่อง ใช้ตัวแบบแนวความคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการในการออกแบบโปรแกรมการพัฒนา หลักสูตรการพัฒนาก็จะทำให้การพัฒนามีประสิทธิภาพ ลดค่าใช้จ่ายจากการลองผิดลองดี การเลือกหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนจะทำให้การเรียนรู้เป็นไปได้เร็วขึ้น การเลือกเทคนิควิธีการ สื่อและกิจกรรมของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลักที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ จะทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การคาดหวังให้บุคลากรเปลี่ยนพฤติกรรมให้มีจริยธรรม ศีลธรรมมากขึ้นโดยการพาไปนั่งสมาธิเป็นครั้งคราวหรือ เชิญพระนักเทศน์มาเทศน์เป็นครั้งคราว เป็นความคาดหวังที่ไม่สมเหตุสมผล เป็นความคาดหวังที่ไม่ได้ใช้องค์ความรู้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลักที่มีฐานคติจากพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- บุญทัน ดอกไธสง. (2551). **การจัดการทุนมนุษย์**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ตะวัน.
- ประภาศรี สีหอำไพ. (2550). **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ปยุตโต). (2549). **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : ศยาม.
- วคิน อินทสระ. (2528). **มนุษย์และแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย.
- วีระวัฒน์ บัณฑิตามย์. (2548). **การพัฒนาคนที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : ทีพีเอ็น เพรส.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2551). **การบริหารจัดการแนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Keeves, J. P. (1988). **Models and model building**. In J. P. Keeves (ed.) Education research, Methodology and Measurement : An International Handboch. Oxford : Pergamon Press.
- Payutto, P.A. (1994). **Buddhist economics : A middle way for the market place**. Bangkok. : Buddhaddhamma Foundation.
- Weinberger, L.A. (1998). Commonly held theories of human resource development. **Human Resource Development International**. 1(1) : 75-97.

Translated Thai References

- Boonton Dockthaisong. (2008). **Human Capital Management**. Bangkok. Bangkok : Pimtawan Published. [In Thai]

- PrapasreeSreehaumpai.(2007). **Religion and Ethics Basic study. 4th**. Bangkok. Chulalongkorn University Published. [In Thai]
- Prapromkunaporn (PayuthPayuto) (2006). **Buddhist Thinking. 9th**. Bangkok: Siam Published.
- WasinIntasara. (1985). **Man and Human resource development according to Buddhist.** Bangkok : Mahamakutrajavittayalaya. [In Thai]
- WeerawatPinyatamai. (2005). **Sustainable Human resource development.** Bangkok : TPN press. [In Thai]
- SanyaSanyaviwat. (2008). **Buddhist Management. 2nd**. Bangkok : Chulalongkorn University Published. [In Thai]
- Keeves, J. P. (1988). **Models and model building.** In J. P. Keeves (ed.) Education research, Methodology and Measurement: An International Handboch. Oxford: Pergamon Press. [In Thai]
- Payutto, P.A. (1994). **Buddhist economics: A middle way for the market place.** Bangkok. : Buddhadhamma Foundation. [In Thai]
- Weinberger, L.A. (1998). Commonly held theories of human resource development. **Human Resource Development International.** 1(1) : 75-97. [In Thai]